

Gera, Anna¹

Egy regionalista – földrajzos gyökerekkel. Beszélgetés Nemes-Nagy Józseffel

A Regionalist with Geographer Roots.
Conversation with József Nemes-Nagy

ABSZTRAKT

Nemes-Nagy József 1948. június 22-én született Budapesten, de családi kötődése miatt sokat időzött Sárváron, Vas megyében. Egyetemi tanulmányait az ELTE matematika–földrajz szakán végezte 1966 és 1971 között, majd 1973-ban szerezte meg természettudományi doktori címét. Ezt követően területi elemzésekkel, kutatással foglalkozott az Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézetében. 1994-ben tért vissza az ELTE Regionális Földrajzi Tanszékére (ma Regionális Tudományi Tanszék), amelynek tanszékvezetője lett. Nevéhez fűződik a geográfusképzés megreformálása, a társadalomföldrajz és a regionális tudomány megszilárdítása. Az interjú lehetőséget biztosít többek között arra, hogy megismerjük a professzor úr életútját, a rendszerváltás előtti és utáni szakmai kihívásokat, illetve azt a folyamatot, amely a regionális tudomány, illetve társadalomföldrajz mai helyzetéhez vezetett.

Kulcsszavak: társadalomföldrajz, regionális tudomány, területi egyenlőtlenségek, hálózatkutatás, geográfusképzés

ABSTRACT

József Nemes-Nagy was born in 1948 in Budapest, but due to his family ties, he spent a lot of time in Sárvár, Vas County. He studied Mathematics and Geography at the Eötvös Loránd University between 1966–1971, and received his doctorate in natural sciences in 1973. Afterwards he worked on spatial analysis and research at the Institute of Planning Economics of the National Planning Office. In 1994 he returned to the Department of Regional Geography (now the Department of Regional Sciences) at ELTE, where he became head of the department. He is credited with the reform of geography education and the consolidation of social geography and regional science in university education. The interview provides an opportunity to learn about his career, the professional challenges he faced before and after the change of regime, and the process that led to the regional science and social geography of today.

Keywords: human geography, regional science, spatial inequalities, network research, geography education

¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem TTK Regionális Tudományi Tanszék, Földtudományi Doktori Iskola PhD-hallgató, Tel.:+36302870067, email: geraanna@student.elte.hu

BEVEZETÉS

A Modern Geográfia folyóirat *Földrajzi beszélgetések* című rovata évről évre jelentet meg életinterjúkat a magyar geográfia nagy alakjaival. Az interjúknak nemcsak tudománytörténeti jelentősége van, hanem személyes példákon keresztül látjuk, hogyan, miként küzdöttek meg a szakterület példás kutatói a szakmai nehézségekkel, kihívásokkal. Erdősi Ferenc, Kőszegfalvi György, Enyedi György, Marosi Sándor, Somogyi Sándor, Pécsi Márton és Jakucs László professzor urakkal készült interjúk sorába tökéletesen illik Nemes-Nagy József professzor úrral készült interjú, amely szemléletes képet fest a rendszerváltás előtti és utáni tudományos élet alakulásáról (Rácz & Reményi, 2022; Szalai, 2022; Enyedi et al., 2022; Gálosi-Kovács & Orsós, 2022; Herczeg et al., 2021; Szabó, 2008; Baranyai & Lampért, 2007; Lampért & Radvánszky, 2007a; Lampért & Radvánszky, 2007b; Bugya & Ritz, 2007; Bugya & Ritz, 2006).

Nemes-Nagy József 1948. június 22-én született Budapesten, de gyerekkorában sokat volt nagyszüleinél Sárváron, Vas megyében. Így egyaránt kötődik a fővároshoz és a magyar vidékhez is. A földrajz iránt érzett szenvedélye kisgyermekkorában gyökerezik, és töretlenül kísérte végig pályáját. Középiskolai tanulmányait 1962 és 1966 között végezte a budapesti Radnóti Miklós Gimnáziumban, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett földrajz–matematika tanár szakos diplomát. Bár a fokozatszerzését követően számos helyen dolgozott, a területi kutatásoktól sosem szakadt el, és 1994-ben visszatért az ELTE-re mint a Regionális Földrajzi Tanszék vezetője (ma Regionális Tudományi Tanszék). Kutatási területe főként a területi folyamatok, regionális egyenlőtlenségek és a területfejlesztés témaköreit fedi le.

A jelen beszélgetés fő célja volt, hogy megismerjük a professzor úr tudományos pályafutásának jelentős állomásait, azokat a személyeket, akik nagy hatással voltak a szakmai életének fejlődésére, továbbá, hogy személyes benyomásain keresztül megismerjük a társadalomföldrajz, illetve a regionális tudomány hazai fejlődését.

MÓDSZEREK

Az interjúra 2022. november 9-én került sor az Eötvös Loránd Tudományegyetem Regionális Tudományi Tanszékén, a professzor úr irodájában, a szerző közreműködésével. A beszélgetés folyamatát egy félig strukturált vázlat segítette, amely többek között kitért a gyermekkorra, az elvégzett iskolákra, az egyetemi tanulmányokra, a szakmai élet alakulására, a nemzetközi tapasztalatokra, továbbá a kollégákra és mentorokra, akik végigkísérték a pályafutását. Az interjúvázlat összegzi a geográfia legfontosabbnak tarott erényeit és nehézségeit, továbbá a fiatal geográfusok számára is fogalmaz meg tanulságot.

EREDMÉNYEK

Az első téma Professzor Úr gyermekkorra. Kérem, mondja el, hogyan telt!

Egy kisgyerek nem tudja mi lesz belőle felnőttként. Én talán mégis kivétel vagyok, mert amikor megkérdezték, hogy mi akarok lenni, akkor úgy válaszoltam: földrajztanár. Mindezt úgy, hogy a családban semmi ilyesfajta szakmai kötődésre nem volt példa.

Az egyik – most első osztályos – kis unokám példáján sejtem, hogyan alakulhatott így. Nála külön figyeltünk arra, hogy ne csak a földrajz felé orientálódjon, bár ez nem volt egyszerű, hiszen nagymamája és anyukája is földrajzos végzettségű. Az otthon látott térképek, zászlók, a világ tájairól készült színes képek az egészen kis gyerekek fantáziáját is megragadják, és nálam is valahogy így kezdődhetett. A gyerekek többsége ebben a korban a mozdonyokat, az autókat vagy éppen az állatokat szereti. Engem a térképek meg vulkánok érdekeltek. Ez a gyerekkorhoz kötődő képi világ sokakban sokáig ott van, a földrajz közismereti tartalmának az alapja, és aztán később elfelejtődik, háttérbe szorul. Nálam mindvégig megmaradt.

Ön ezzel hol találkozhatott gyerekkorában?

Televízió kezdetben nem volt, csak rádió, kevés könyv, inkább csak újságok. Otthon régi atlaszunk volt, még apám hagyatékából. A történelem is vonzott, de leginkább a földrajzot szerettem. Nagy kalandok nem tarkították az életpályám, a felmenőim között sem gróf, sem herceg, sem gyárosok és jeles értelmiségi tudósok sem voltak. Ahhoz az 1945 utáni generációhoz tartozom, amikor az egyszerűbb, szegényebb embereknek a gyerekei is könnyebben tanulhattak. Lényegében első generációs értelmiségi vagyok. 1948-ban születtem, de apám 1949-ben súlyos betegségben meghalt. Őt nem is ismerhettem meg, anyám nevelt, később a nagybátyáimmal laktunk együtt, egy komfort nélküli pesti bérházi lakásban. Bár két nagybátyámmal laktunk, de az mégis más, ha az apjával nő föl az ember. Ezzel is összefügg talán, hogy egy megengedőbb mentalitású lettem.

Apám vonaláról érdemes megjegyezni, ez is tipikus 20. századi történet, hogy Trianon után a testvéreivel együtt Erdélyből menekült át Magyarországra. Ebben az apai vonalban tanult emberek: jogászok, közigazgatásban dolgozók, sőt művészi vénával megáldottak is voltak (pl. festőművész, színésznő). Sajnos ezzel a vonallal lényegében megszakadt a kapcsolat, mire kezdtem fölnőni.

Az anyai vonal egy kisvárosi szegény munkáscsalád volt (anyám korán Pestre költözött cselédnek és innen támogatta a családot, leánytestvére 1929-ben selyemgyári vendégmunkásként Lyonba került és élete végéig, honvággyal telve nevelte fel francia férjével négy fiúgyermekét, akikkel máig kapcsolatban vagyok. Kis koromban a nyári szünetekben sokat voltam a nagyszüleimnél Vas megyében, Sárváron. Később a feleségem családja révén Bágyogszováton a rábaközi paraszti étellel is megismerkedhettem. Az ötvenes–hatvanas években nem volt egyszerű vidéken élni. Húst alig lehetett kapni, egy héten egyszer sorba kellett állni érte. Az unokatestvéremmel beálltunk a sorba este, majd hajnalban kijött a nagymama, hogy jusson nekünk is hús hétvégére. Ez az időszak az étkezési szokásaimra, ízlésemre is hosszú távon rányomta bélyegét. Rokonaim szerény, egyszerű, templomba járó emberek voltak. Az országon belül erősen a Dunántúlhoz kötődöm. Szóval elég jó keresztmetszetem

van a magyar településhálózatról, mivel „echte” pesti gyerek vagyok, Terézvárosban születtem, közel a Városligethez, egy jellegzetes proletár környezetben.

Az egyik nagybátyám szíjgyártó volt, lószerszámkészítő, csakhogy ő nem lószerszámokra specializálódott, hanem futballlabdákat varrt. Ennek köszönhetően a gyerektársaságnak abszolút középpontjába kerültem Sárváron is, mert már 5–6 éves koromban eredeti futballlabdám volt. Ma is nagy gonddal és szeretettel őrzök egy MTI-fotót, amelyen Kocsis Sándor, az Aranycsapat híressége nagybátyámat figyelő labdavarrás közben, amikor a csapat néhány tagja meglátogatta a „munkásokat” a belvárosban, a Holló utcai szövetkezetben.

A Balatonon csak tíz éves korom körül jártam először. Sárváron nyaranta kijártunk a Gyöngyös-patakhoz, a még szabályozatlan Rábához, ott fürödtünk, játszottunk. Amikor az ember kicsit nagyobb lett, akkor meg olvasott. Pesten, többi fiúval a házból egy átlagos általános iskolába jártam. Sokat jártunk moziba, a Népstadionba meccsre, ez volt a szórakozás.

Még erre a korszakra esik 1956. Tisztán emlékszem az akkori és az azutáni időszakra. Október 23-án tört ki a forradalom, és aznap délután már bemondta a rádió, hogy valami mozgolódás van. A szemfüles szomszéd nénik mondták, hogy most döntik le a Sztálin-szobrot a Ligetben Kimentünk. Csak azért nem láttam végig, mert anyám mondta, hogy menni kell haza, mert másnap reggel korán kezdődik az iskola. Erre azonban februárig várni kellett, mert átmenetileg szünetelt az oktatás. Levittek Sárvárra, ahonnan februárban jöttem vissza. A forradalom idején laktak rokonaink a belváros közepén, a romok között, két kicsi gyerekkel, nagybátyáim a lövöldözés közepén, életveszélyben vitték a tejet, kenyeret nekik.

Az általános iskola vége felé felmerült a kérdés, hol tanuljak tovább. Ha értelmiségi családból való a gyerek, akkor elvárható, hogy nyolcadikos korára már két-három nyelvet tud. Az én anyám is tudta, hogy okosodni kell a gyerekeknek, ezért egy havi 20 forintos német nyelvóra iratott be a távirdai fizetéséből. Humán érdeklődésű voltam, nem akartam mérnök, orvos vagy biológus lenni. Akkor legyen tanár, ahhoz gimnáziumba kell menni. Akkoriban volt egy szisztéma, hogy a nagyobb gimnáziumok vonzáskörzetében körülnéztek az általános iskolákban, hogy vannak-e jó tanulók, és anélkül, hogy protekcióm vagy bármi kapcsolatom lett volna, a Radnótiba kerültem. Így tudtam egy nagyot lépni, ez nagyon sokat számított, mert kiváló iskola volt. Orosz tagozatra jártunk, jónéhány tárgyat oroszul tanultunk, még a földrajzot is. Mire elvégeztük a gimnáziumot, addigra megtanultuk a nyelvet.

A gimnáziumi légkör hogyan hatott Önre?

Egészen kiváló gimnáziumi tanáraink és osztálytársaim voltak. Egy olyan társaság volt, hogy a 3-4. osztályban az akkori középiskolai tanulmányi versenyek felét a mi osztályunk nyerte irodalomból, fizikából, matematikából. Ide kapcsolódik, hogy én földrajz tanulmányi versenyen indultam Magyarország gyümölcstermelése című témával, amely első hosszú írásom volt. Ezért szoktam mondani, hogy ahhoz, hogy az ember jó dolgozatot írjon, meg jó stílusa legyen, ahhoz előbb több száz oldalt meg kell írni.

Nagyon jó futballcsapatunk is volt az iskolában. Ha 20 centivel magasabb lettem volna, lehet, labdarúgó leszek. Hamar összebarátkoztunk a társakkal, amely a világnézetem alakulására is hatással volt, mert olyan barátaim lettek, akik teljesen más körből valók voltak, mint én. Éjszakákat sétálgat-

tunk a ligetben és beszélgettünk. Ők nem elsőgenerációs értelmiségiek voltak, határozottan baloldali beállítottságú szülőikkel. A gimnáziumi osztálytársaim közül van, aki akadémikus és az ELTE-n tanszékvezető lett, de van, aki neves filmrendező, csillagász, középiskolai igazgató, mi több, NB1-es labdarúgó osztálytársam is volt.

Tehát tudtam, hogy földrajz szakra akarok menni. Az biztos volt már, hogy bekerülök az egyetemre, a középiskolai tanulmányi verseny eredménye alapján nem kellett felvételiznem. Közismert, hogy akkor csak tanár szakot hirdettek szakpárokkal. Földrajz–biológia volt az első választásom, a másik a földrajz–történelem. Aztán jött egy oktatáspolitikai fordulat, kiderült, hogy abban az évben, amikor én egyetemre készültem, nem biológia–földrajz indul Pesten és Szegeden, hanem matematika–földrajz szakpár. Ehhez közük volt a vezető egyetemi tanároknak, a szegedieknek, pestieknek egyaránt. A matematika–földrajzot Pesten 21 „szerencsétlen” kezdte el (az ismert földrajzosok közül Szegeden Csatári Bálint, Timár Judit és később Bajmócy Péter járt így), és első nekifutásra hatan végeztünk. A matekon „megszórtak” bennünket. Ha indul az általam választott szakpár, akkor ma földrajz–történelem szakos lennék. Talán jobban jártam így, bár sosem voltam nagy matematikus. Az, hogy az ember tíz félévet hallgat az egyetemen matematikát, ha nem is érdeklí mélyen, azért ragad rá sok okos dolog. Ráadásul a földrajzban is ekkor jött a „kvantitatív forradalom”. Aztán, amikor már végeztem, és a földrajzon volt alapozó matematika tantárgy, akkor nem matematikus tanársegéd tanította a hallgatókat, hanem én, évfolyamtársammal, Györffy Jánossal, akiből később kiváló matematikus-térképész lett. Mi tudtuk, hogy a földrajzosoknak másképp kell tanítani a matekot, hogy jobban hasznosuljon a tudás.

Az, hogy részben vidéken, Sárváron, részben Budapesten nőtt fel, hogyan hatott az Ön társadalomföldrajzi érdeklődésére?

Ahogy már említettem, az országot elég jól ismerjük. A családdal, gyerekeimmel együtt bejártuk Európát is. Úgy autóztuk körbe Olaszországot, Németországot, Franciaországot és sok más európai helyszínt, hogy inkább a városokban sétálgattunk, nem csak múzeumokat látogattunk. Hasonlóképp tettük ezt már egyetemistaként Oroszországban, majd később, egyetemi vezetőként Szöulban. Tehát a várost, a települési arculatot néztük inkább (azért a Matternhornt és a tengerpartokat sem hagytuk ki). Hozzáteszem, nem voltam sosem nagy terepkutató empirista, inkább elméleti, elemző alkatú kutató. Ezzel függ össze talán, hogy bajorországi családi nyaralásunkon jól felismerhetem a Christaller-féle hierarchikus településrendszert, Burgundiát pedig nagyon hasonlóknak láttam a magyar vidékhez.

Hogy alakult a karrierje az egyetemen?

Aki odakerült, azért jött, mert földrajzos akart lenni, nem csak azért, hogy diplomája legyen. Nagy volt a verseny, nem mindenkit vettek fel. Akkor még nem voltak nagy karriertávlatok. Az emberek kötődtek a választott szakmájukhoz, nagyon erős szakmai kohéziója volt a földrajzban. Szerettük az oktatók többségét is, különösen a legjobb előadókat. A mi időnkben az egykori Ludovikán volt a földrajzos „fészek”, amely mára kissé átalakult...

Ha ilyen erős kohéziójú helyre jár valaki, akkor abban reménykedik, hogy az egyetemen marad. Végzés után két évig ösztöndíjas gyakornok voltam. Ez nem egy végleges állás. Két év alatt megírtam

a kisdoktorit, és akkor indultam el a „szakmai lejtőn”. Már akkor jövedelemegyenlőtlenségekkel foglalkoztam, nem az akkoriban idehaza művelt fő geográfiai témákkal. Megmondták, hogy nincs lehetőség bennmaradni, mert a földrajz nem volt kiemelt terület, így nem volt státusz. 1973-ban vezetőként bekerültem az egyetemi KISZ-bizottságba, olyan kiváló kortársakkal, akikből később elismert egyetemi rektorok, akadémikusok, egyetemi tanárok, állami vezetők lettek. Már korábban, földrajzusként is aktív közösségi ember voltam. Ezzel párhuzamosan óraadóként tanítottam tovább a földrajzosokat matematikára, meg vezettem gazdaságföldrajzi gyakorlatot.

Ezt követően jött egy másik lehetőség, amit akkor aspirantúrának hívtak. Az volt a doktori (kandidátusi) képzés, hároméves. Sárfalvi tanár úr volt a témavezetőm. Nem volt témakiírás, de felvételizni kellett. Nem volt az igazi vizsga, a neves szegedi professzorral, Jakucs Lászlóval beszélgettünk egy jót, felvételi ürügyén. Tudták, hogy csináltam már ezt-azt. Én választottam a témát, Sárfalvi tanár úr nem szólt bele. Tudta, hogy tudok szórást számolni, tudom vizsgálni az egyenlőtlenségeket, a többi rajtam múlt.

Az aspirantúra végén még nem volt kész a kandidátusi dolgozatom, így akkor megint munkahelyet kellett keresni. Szakmai kapcsolatok okán a Felsőoktatási Pedagógiai Központba kerültem. Felsőoktatás-kutatással kezdtem foglalkozni, a felsőoktatás területi kérdéseivel. Ez is a Sárfalvi-tanszékéről indult, sikerült a minisztériumból olyan adatbázist megszerezni, amelyben minden egyetem, szak összes hallgatójának a legfontosabb adatai szerepeltek. Ezeket térképeztük, elemeztük, több kötetet is írtunk a felsőoktatás földrajzi jellegzetességeivel kapcsolatban (Nemes-Nagy, 1980a; b; c). Közben már befejeztem a kandidátusimat, ez aztán megjelent később egy kötetben az Akadémiai Kiadónál, témája az országokon belüli területi fejlettségi különbségek vizsgálata volt. (Nemes-Nagy, 1980d).

Az, hogy nemzetközi témákkal foglalkozott, hogyan hatott a szakmai tevékenységére?

Már az információrobbanás előtt rájöttem, hogy a világ tele van olyan információkkal, amelyek nálunk nem elérhetőek. Például, hogy a világ fejlett országaiban területi GDP-adatok állnak rendelkezésre, míg Magyarországon még az ipari növekedési index volt a vezető indikátor. Akkoriban nem volt kényelmes az adatgyűjtés. El kellett menni a KSH könyvtárába, a KSH ugyanis megvette a legújabb nyugati könyveket. Ezen felül voltak amerikai–magyar kapcsolatok: Sárfalvi, majd Probáld tanár úr Ford-ösztöndíjjal volt az USA-ban. Sárfalvi két dolgot hozott haza bőröndökben: amerikai statisztikai adatbázisokat, szakkönyveket meg egy nagy adag Playboyt. A határon ellenőrzésre átvették tőle a kiadványokat, néhány hónap múltán a szakkönyveket hiánytalanul visszakapta, a Playboyoknak sajnos lába kelt, „megosztozott rajta a legénység” – közölték vele.

Az információkhoz más úton is hozzá lehetett jutni, és kiderült, hogy hasznomra vált, hogy oroszul tudtam. Peter Haggett műveit (Haggett, 2001) és több más fontos kvantitatív, elméleti munkát, ami tudománynak látszott és nem volt politikai tartalma, oroszra is lefordították és kiadták. Leningrádban, a legnagyobb könyváruházban („Dom Knyigi”) megvettem őket néhány kopejkáért, amikor az utolsó egyetemi évemben részképzésen voltam kint.

Hogyan folytatódott a pályája?

A 1980-as évek elején megint munkahelyet változtattam. Akkor kerültem a Tervhivatal Tervgazdasági Intézet Területi Tervezési Osztályára Kovács Csabán keresztül, amelynek Bartke István volt a vezetője. Az osztály munkatársainak fele közgazdász volt, a másik fele meg földrajzos. 1980-tól 1994-ig ott voltam. Fontos momentum a számomra, hogy több munkahelyem is volt, ahol különböző dolgokat tanultam. Nekem „posztgraduális” iskolám volt a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont (FPK), aztán a Tervgazdasági Intézet. Hasznos volt kiszakadni kicsit az egyetemi buborékból, más gondolkodásmódot is elsajátítani. Van, aki arra büszke, hogy „óvodába is az ELTE-re járt”, és rektorként végezte. Én bátorítok mindenkit, hogy normál körülmények között változtasson néha munkahelyet. Ma kicsit más a helyzet, mert az információhoz könnyebben hozzá lehet jutni. Korábban úgy lehetett valakivel leginkább kapcsolatba kerülni, ha együtt dolgoztál vele. Ma több fórum van, és az egyetem is sokkal nyitottabb.

Kik voltak azok a személyek, akik leginkább inspirálták Önt?

Akiket emlegettem korábban: a széles műveltségű Sárfalvi Béla, az elméleti kérdésekhez leginkább vonzó Kovács Csaba. Az egykori egyetemi kollégák közül a még ma is aktív Probáld Ferencet tartom az „igazi” geográfusnak, aki közoktatási tankönyvek szerzőjeként, klímakutatóként és a világ regionális földrajzának legjobb hazai ismerőjeként alkotott és alkot. Sok támogatást kaptam Enyedi Györgytől, aki számos nemzetközi kutatási témát hozott haza, nagy tisztelője vagyok Mészáros Rezsőnek, sokat merítettem regionalista kortársaim írásaiból is. Földrajzos korosztályomból Korompai Attila kutatási témái álltak nagyon közel hozzám. Mivel a nálam felkészültebb kollégák más témákkal voltak elfoglalva, rákényszerültem, hogy olyan térelméleti és módszertani alapozó könyveket írjak, amelyeket inkább nekik kellett volna. A *Terek, helyek, régiók* kötetet például nem írták meg mások. Nagy lendülettel és élvezettel álltam neki – ez volt az akadémiai doktorim alapja is – a felkészültségem korlátai között, talán elvárható színvonalon (Nemes-Nagy, 2009).

1994-től visszajött az egyetemre tanszéket vezetni. Miben lett más az új geográfusképzés?

Probáld tanár úr hívott vissza az egyetemre. Amikor beindult a geográfusképzés, akkor úgy döntött, hogy nincs energiája egy forráshiánnyal küzdő tanszék vezetéséhez érdemi hatáskör nélkül. Mi, többen olyan geográfusképzést képeztünk, amely nem hagyományos földrajzi alapokon olyan hasznosítható diplomát ad, amivel sokfelé el lehet helyezkedni. A geográfus szakon új tárgyak indultak, persze nem alakult át teljesen, mert az összes tanárt nem lehetett lecserélni. Korábban itt készültek a kontinensekről szóló egyetemi tankönyvek. Ma a tankönyv nem minősül tudományos munkának, egy ppt többet ér. Szerintem nálunk Pesten volt a legradikálisabb az átállás, de még így is lassú volt. Mi indítottunk egyedül regionális elemző szakirányt. Nagy újdonság volt, hogy lehetett specializálódni, a hallgatók kétharmada társadalomföldrajzi érdeklődésű volt. Ez volt az az időszak, amikor Európa felé figyeltünk, formálódott a „régiók Európája” gondolat.

A kilencvenes években Magyarország az utolsó között volt a felsőfokú végzettségűek aránya tekintetében Európában. Ezt látva, a század végén, a bolognai rendszer bevezetésével egyidejűleg kinyitották a felsőoktatás kapuit, 150 fős évfolyamok indultak földrajz és geográfus szakon. A

geográfus szak talpra állította, ismertebbé tette a földrajzot. Az ELTE-n eddig kb. 800 geográfus diplomát adtunk ki. Nincs kizárólagos jelentősége, hogy mit tanítottunk, mert az, hogy mi lett belőlük, az később alakult ki. Egy alap, egy szemlélet a fontos, és ha a végzős talált egy munkahelyet, ott már önmagát tudta továbbfejleszteni. A tanár-diák viszonyban nem a tanárt tartom előbbre, hanem a diákot. Hiába vagyok tanárként szigorú, mondom az okosságokat, ha a hallgató nem nyitott. A lényeg, hogy szívesen tanuljon, mert akkor lesz sikeres.

Milyen volt a hallgatói közeg, amíg itt tanított; hogyan tudott a fiatalokkal együttműködni?

Soha nem volt problémám a hallgatóimmal. Nem szoktam az évfolyam felét megbuktatni. Nálam voltak jobb előadók, a hallgatók között pedig voltak, akik nagyon unták a térelméletet, meg a matekot is. De szerettem tanítani. Számomra a személyes oktatás működik, ahogy bejött az az onlinevilág, abba is hagytam. Szeretem látni a szemekben a reakciót. Sajátos, hogy a legtöbb formális elismerést a tanári és vezetői munkámért kaptam, kutatóként kevésbé. Akikkel különösen erős a kapcsolatom, azok a doktoranduszaim. 21 doktorandusznak voltam a témavezetője, van már egyetemi tanár is közöttük. Mára ők lettek a vezetők, irányadó kutatók. A doktori képzésben kari és doktori iskolai vezetőként is részt vettem. Sajnálom a mostani vezetői generációt, mert megsokasodtak az egyetemen a nehézségek. Finoman szólva: nem ideális a helyzet.

Miért lett regionalista?

Munkahelyeim közül az OT Tervgazdasági Intézetben kaptam a legerősebb szakmai és szemléleti impulzusokat a regionális tudomány felé forduláshoz. Erről az Illés Ivánról kiadott emlékező kötetben egy rövid tanulmányban részletesebben írok. A kezdetekkor arra jutottam, hogy nem korrekt dolog, hogy az ember földrajzosnak hívja magát egy duális tudományban. Hívja az magát földrajzosnak, aki természetföldrajzzal meg a társadalomföldrajzzal is foglalkozik érdemben. Csak ez a két tudományterület annyira szétvált, hogy szinte semmi átjárás nincs. Én pedig természetföldrajzzal nem kívántam foglalkozni (bár az egyetemi évfolyam-kirándulásokat Gábris tanár úr vezetésével én is élveztem), csak társadalomföldrajzzal, bár nem a történeti vagy az etnikai földrajzzal, hanem más dimenzióival. A közgazdászok, a statisztikusok, a szociológusok mindig közel álltak hozzám. Ők és a geográfus múltúak alkotják ma a regionalista kört.

Az egyetemen, a felsőoktatásban a mi területünkön éles kérdés volt a 2000-es évek elején, hogy egyáltalán maradjon-e a földrajz szak, hát úgy volt, hogy nem. Földtudomány lett minden: a képzés, a szak is. Már vezető voltam, mikor az ilyen vitákon elmondtam, ha a földrajzot meg akarják szüntetni, akkor én felállok. Éles küzdelem volt, egy természettudományi karakterű karon. Ennek az lett a vége, hogy kétközpontú intézetet csináltunk. A földtudomány és a földrajz. Ha nem így teszünk, akkor a földrajz most a geológusok és meteorológusok mellett „kóvályog”, ki tudja milyen tartalommal. Kompromisszumot lehet kötni, de a földrajzot mint tárgyat nem szabad föladni.

A regionális tudományi szemléletnek helye van a geográfusképzésben is. Én ma egyértelműen regionalistának tartom és nevezem magamat, elvალasztva, de nem szembeállítva a geográfiával. Többen vannak olyan kollégák, akik inkább a kettős szakmai identitásukat hangsúlyozzák (regionalista és geográfus, közgazdász és regionalista), és aszerint is alkotnak. Ilyen példamutató tudós volt az

épp a közelmúltban elhunyt Beluszky Pál és Erdősi Ferenc. A határozott regionalista elköteleződés nyílt megjelenítése volt a mi tanszékünkön, amikor a geográfusképzésen belül megalapítottuk és működtetjük a regionális elemző szakirányt. Egyúttal megváltoztattuk a Regionális Földrajzi Tanszék elnevezését, Regionális Tudományi Tanszékre. A tanszék – ma már nem az én vezetésemmel – határozottan ragaszkodik az oktatásban a társadalomföldrajz értékes tudásanyagához és a regionális tudomány határozottabban multidiszciplináris tartalmához, eszköztárához. A regionális tudomány az akadémiai tudományos nomenklatúrában is elválik a földrajztól, egyértelműen a társadalomtudományok közé sorolt. A kezdetekben a viszony sok elemében konfliktusos volt, de ma már – talán a közös működési nehézségek okán – az ellentétek csitulnak. Az akadémiai köztestületben lényegében azonos létszámú tag tartozik a regionalisták és a társadalomföldrajzosok tudományos bizottságaihoz. Talán kissé paradox módon egyesek szemében és megszólalásaiban mindezért én a földrajz árulója vagyok. Pedig nem kevesebbet szándékoztam tenni az egyetemen, mint hogy megtartsam a földrajzos oktatás, a geográfusképzés önállóságát. Persze tudom, hogy a regionalista kör megjelenésével bizonyos csoportok piacot vesztek, a politikai, világnézeti hangsúlykülönbségek is jelen vannak. Megjegyzem ugyanakkor, az érdemi szakmai vitákat régóta hiányolom. Ezt pótlendő a tanszék mindmáig életben tartja – Szabó Pál vezetésével – a Regionális Tudományi Estéket, amik nyílt szakmai vitafórumok, a nagy nemzetközi tömegrendezvények időkorlátai nélkül.

Mit tart a legnagyobb sikerének?

Az oktatási vonalon azt, hogy kidolgoztuk és már 20 éve működtetjük a geográfusképzést kollégáimmal, egykori tanítványaimmal. A geográfusok nagyon sok munkahelyen jelen vannak. A kutatás szempontjából talán azt, hogy valamit hozzá tudtam tenni a területi vizsgálatokhoz, kicsit erősítettem az elméleti alapokat. Vannak olyan dolgok, amiket először én csináltam idehaza, és ha más nem, akkor a doktoranduszok előveszik a könyveimet. Már csapatmunkában, a tanítványaimmal együtt nagyon intenzíven foglalkoztam a rendszerváltozás utáni átalakulás területi kérdéseivel, ez iránt komoly nemzetközi érdeklődés is volt akkortájt. A feleségemmel együtt kutattunk még a nyolcvanas évek második felében a „második gazdaság” földrajzát is. Sok hivatkozást kaptam, de az új generációktól sok kritikát is. Tőlük azonban nem annyira ezt, hanem inkább az újíto szakmai teljesítményeket, a társadalomtudományi, elméleti felkészültség erősödését várom, és nem csak az online térben. A fiatal hazai regionalisták komoly teljesítményének tartom, hogy számos új kutatási körbe bekapcsolódtak, hogy csak egyet említsek: a hálózatkutatásba.

Elégedetlen vagyok a mostani társadalmi, irányítási viszonyokkal, szakmai értelemben a centralizáló fordulattal. Ennek a szakmánkhöz tartozó szinte minden részterület áldozatául esett, a területfejlesztéstől kezdve a környezetvédelmen át a vízügyig, és tovább is sorolhatnám, elveszítve valós önállóságát. Külön kiemelés érdemel az önkormányzatiság, ami egy olyan gondolat és gyakorlat, amit nem szabad veszni hagyni. Jobb világ lenne, ha nagyobb mozgástere lenni a kisebb-nagyobb egységeknek. A kilencvenes években ez volt a rendszerváltó fordulat egyik alappillére.

Vannak további témák, amikkel még szeretne foglalkozni?

Ez leginkább a személyes körülményektől függ. Nekem ma a család, az unokáim hozzák a mindennapok legkedvesebb momentumait. Persze vannak olyan tudósok, akik 70 éves koruk felett írják meg a legnagyobb műveket. A társadalomföldrajzban vagy a regionális tudományban fiatalként, a tehetség mellett még hiányzik a komoly társadalmi tapasztalat, idősebb korban meg óhatatlanul megmerevedik a tudásanyag. A mi szakmánkban leginkább a 40-60 év közötti időszak a legtermékenyebb kor. Ekkor persze már jönnek más „feladatok” is, vezetői elfoglaltságok és sok egyéb teher.

A domináns virtuális eszköztár már nem igazán az én pályám. Emeritusként még egy-egy cikket írok, bírálok, nyilatkozom. Többeknél, ha egészségük, körülményeik engedik, más elfoglaltságok, érdeklődési körök kerülnek előtérbe. Van, aki már inkább műgyűjtő, mint kutató. Nekem a hobbit is a szakmához, a geográfiához kötődik. Ismerőseim tudják, hogy ajánlott leveleket, ajánlási ragjegyeket („R”) gyűjtök, az elérhetetlen cél, hogy minden kis faluból is legyen legalább egy. Sajnálatosan aktuális ez most, mert sorban bezárnak a kisposták (ez már hosszabb ideje tartó trend). Ez durva társadalmi kár, főként a perifériákon, nem a ragjegygyűjtők gondja.

Mi az, amit a földrajz mint tudomány nagy erényének tart?

A sokszínűséget. Több földrajz van, még akkor is, ha ma a klímaprobléma összekapcsolja a fő területeket. Rádöbbeni arra, hogy a világon hányféle ember él, hányfajta gondolkodás, kultúra van. A földrajz segítségével látni, hogy különböző helyeken vagyunk, különbözőek is vagyunk, de mégis alapvetően azonosak. A földrajzot tudományos értelemben kissé korlátok közé szorítja az uralkodó (és igaz) szemléleti súlypont: „Minden dolog egyedi”. Ez fékezi az általánosítást, a modellszemléletet, amiben épp a regionalisták erősebbek.

Fontos jellemzője a társadalomföldrajznak az, hogy alapjaiban nemzeti tudomány. A mai tudománymetriai rendszerekben azonban egy magyar nyelvű publikáció, legyen az bármilyen értékes, háttérbe szorul a domináns angollal szemben. Jellemző példa erre az is, hogy a szocialista időről manapság íródott elemzések többségét angolul publikálták, a hazai széles közélet alig tud róluk. Angolul terjesztett kritika van, de vita nincs erről a korszakról sem idehaza. Nem érződik az sem, hogy a kormányzatok érdemben támaszkodnának a hazai kutatási eredményekre. A kiváló színvonalú Nemzeti Atlaszok a hazai földrajz jellegadó produktumai, de sajnos leginkább csak színes, polcokon heverő illusztrációként kapnak terepet.

Mit üzen a fiatal geográfus nemzedék számára?

Ha a földrajztudománnyal akar foglalkozni, akkor se csak a karrierszemponthoz nézze. Szeresse, lásson benne poént, értelmet, társadalmi hasznot. Ha így tesz, akkor ennek meglesz még az egyéni előnye is, mert, ha szakmailag erős, elkötelezett, azt más is észre fogja venni. Próbáljon becsületesen élni, a legtagabb értelemben. Nem ott kezdődik és végződik még „tudósként” sem a minőség, hogy valakinek doktori fokozata van.

KÖVETKEZTETÉSEK

Nemes-Nagy József gyermekkorától kezdve érdeklődött a földrajz iránt, és az idő múlásával az elkötelezettsége csak erősebb lett a tudományág irányába. Tehetséges és szorgalmas diákként már a középiskolában is eredményesen vett részt földrajzi versenyen, majd az egyetemen mélyítette tudását. Ahogy gimnáziumi tanulmányai alatt, úgy egyetemi hallgatóként is nagy hatást gyakorolt rá a közösség, a hallgatótársak, a tanárok. Fontos volt számára, hogy aktív tagja legyen a közösségének, így a sport mellett szabadidejében szívesen vett részt kulturális vagy egyéb programok szervezésében. Doktori fokozatszerzését követően a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpontban, majd az Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézetében kezdett dolgozni, ahol területi szempontú elemzésekkel foglalkozott. Bár az egyetemről sosem szakadt el teljesen, számos munkahelyen, munkakörnyezetben kipróbálta magát, mire 1994-ben visszatért az egyetemre, mint tanszékvezető. Az ELTE geográfus képzésének megreformálása is az ő nevéhez fűződik. Oktatói munkáját, a hallgatókkal való szoros együttműködést mindig kiemelten fontosnak tartotta, a legközelebbi kapcsolatot doktoranduszaival tartotta fenn. Jelentős szerepe volt a mai Regionális Tudományi Tanszék pozíciójának megerősítésében, illetve az ELTE FFI kétközpontú intézeti struktúrájának kialakításában. Nemes-Nagy József kutatói munkássága is figyelemre méltó, hiszen szakterületén megközelítőleg 200 tudományos publikációt jelentetett meg magyar, illetve idegen nyelven.

IRODALOMJEGYZÉK

- Baranyai, G., & Lampért, K. (2007). Riport Enyedi Györggyel. *Modern Geográfia*, 2(2), 106–130.
- Bugya, T., & Ritz, I. (2006). Beszélgetés Jakucs Lászlóval. *Modern Geográfia*, 1(1), 37–72.
- Bugya, T., & Ritz, I. (2007). Beszélgetés Pécsi Mártonnal 2001 februárjában, otthonában, Törtelen. *Modern Geográfia*, 2(1), 122–144.
- Enyedi, F., Alpek, B. L., & Tésits, R. (2022). A Bükk-hegységtől a nemzetközi karsztkutatásig. Beszélgetés Keveiné Bárany Ilonával [Interjú]. *Modern Geográfia*, 17(3), 1–12. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.03.01>
- Gálosi-Kovács, B., & Orsós, Gy. (2022). A karsztoktól a környezetgazdálkodásig. Beszélgetés Fodor Istvánnal [Interjú]. *Modern Geográfia*, 17(1), 47–55. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.01.03>
- Haggett, P. (2001). *Geography – A Global Synthesis*. Prentice Hall.
- Herczeg, A., Moró, D. R., & Tésits, R. (2021). A füstölgő meddőhányóktól a globális közlekedésig. Beszélgetés Erdősi Ferencsel [Interjú]. *Modern Geográfia*, 16(4), 69–83. <https://doi.org/10.15170/MG.2021.16.04.04>
- Lampért, K., & Radvánszky, B. (2007). Beszélgetés Marosi Sándorral 2006 februárjában, a Földrajz-tudományi Kutatóintézetben, Budapesten. *Modern Geográfia*, 2(2), 131–158.
- Lampért, K., & Radvánszky, B. (2007). Beszélgetés Somogyi Sándorral 2006 februárjában, a Földrajz-tudományi Kutatóintézetben, Budapesten. *Modern Geográfia*, 2(1), 145–165.

- Nemes-Nagy J. (szerk.) (1980a). *A felsőoktatás területi kapcsolatai*. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont.
- Nemes-Nagy J. (1980b). A felsőfokú továbbtanulás területi és településtípusok közötti esélykülönbségei. *Területi Statisztika*, 30(2), 156–162.
- Nemes-Nagy, J. (1980c). A magyar felsőoktatás területi szerkezetének főbb jellemzői és fejlődési tendenciái a hetvenes években. In Nemes, Nagy J. (szerk.), *A felsőoktatás területi kapcsolatai* (pp. 5–104). Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont.
- Nemes-Nagy, J. (1980d). *A regionális gazdasági fejlődés összehasonlító és dinamikus vizsgálata* [Kandidátusi disszertáció].
- Nemes Nagy J. (1996). Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. *Földrajzi Közlemények*, 120(44), 31–44.
- Nemes-Nagy J. (2009). *Terek, helyek, régiók*. Akadémiai Kiadó.
- Rácz, Sz., & Reményi, P. (2022). „Generációk munkájára támaszkodva kutatunk” Beszélgetés Hajdú Zoltánnal 70. születésnapja alkalmából [Interjú]. *Modern Geográfia*, 17(4), 9–20. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.04.02>
- Szalai, Á. (2022). „Hallatni kell mindenütt a hangunkat!” Beszélgetés Mészáros Rezsővel [Interjú]. *Modern Geográfia*, 17(4), 1–8. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.04.01>
- Szebényi, A., & Szabó, A. (2008). Interjú dr. Kőszegfalvi György Professzor Úrral. *Modern Geográfia*, 3(2), 210–223.

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licencc-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

